QARAQALPAQSTANDA XOR JANRÍNÍŃ RAWAJLANÍWÍ

Qalbaev Aleuatdin – *oqıtıwshı*
qalbaevalewatdin@gmail.com
ÓzMKÓMI Nókis filialı

РАЗВИТИЕ ХОРОВОГО ЖАНРА В КАРАКАЛПАКСТАНЕ

Калбаев Алеватдин – *преподаватель*
Нукусский филиал Государственного института искусств и культуры Узбекистана

DEVELOPMENT OF THE CHORAL GENRE IN KARAKALPAKSTAN

Kalbaev Aleuatdin – *Lecturer*
Nukus Branch of the UzSIAC

Tayanısh sózler: xor janrı, kóp dawıslılıq (polifoniya), a cappella (jörlespegen xor), xor ansambli, aralas xor, xor partiyası, vokal-xor atqarıwshılıǵı.

Rezyume. Vokal-muzika kórkem óneriniń eń ǵalabalıq hám áyyemgi túrlerinen biri bolǵan xor janrınıń ózine tán kórkem-estetikalıq ózgeshelikleri, onıń quramlıq bólimleri hám qáliplesiw basqıshları ilimiy jaqtan analizlengen.

Ключевые слова: хоровой жанр, многоголосие (полифония), a cappella (несопровождаемый хор), хоровой ансамбль, смешанный хор, хоровая партия, вокально-хоровое исполнение

Резюме. Научно проанализированы специфические художественно-эстетические особенности хорового жанра, являющегося одним из самых популярных и древних видов вокально-музыкального искусства, его составные части и этапы становления.

Keywords: choral genre, polyphony, a cappella, choral ensemble, mixed choir, choral party, vocal-choral performance.

Summary. The distinctive artistic and aesthetic features of the choir genre, one of the most popular and ancient forms of vocal music art, its components, and stages of formation have been scientifically analyzed.

Qaraqalpaqstanda xor óneriniń rawajlanıw dáwiri birqansha qıyınshılıqlardı basınan keshirdi. Ásirler dawamındaǵı unison atqarıwshılıǵı kóp dawıslı xor atqarıwshılıǵınıń rawajlanıwında tek ǵana tıńlawshılardıń qabıllawına ǵana emes, bálkim usı xor óneriniń rawajlanıwı menen baylanıslı bolǵan joqarıdan sheshiletuǵın máseleler de keri tásir jasap turǵanlıǵında. Xor atqarıwshılıǵı házirgi kúnde keń tarqalǵan xalıq kórkem-óner túrleriniń biri. Ol insannıń eń jaqsı tuyǵıların oyatıp, tolǵandırıw, qızıqtırıw qábiletine iye. Ullı rus úgi-násiyatshısı hám pedagog K.D.Ushinskiydiń aytqanınday: «Qosıqta, ásirese, xor atqarıwshılıǵındaǵı qosıqta ulıwma bir tárepinen insandı janlandırıwshı hám tez háreketke salıwshı sıpatları bolsa, ekinshi tárepinen miynetti shólkemlestiriwge, birgelikte belgilengen bir maqsetke erisiwge jetelewshi qásiyetleri bar».

Xor atqarıwshılıǵı muzıka óneri sıpatında eki: akademik hám xalıq atqarıwshılıǵı jónelisinde rawajlanıp kelmekte. Akademik xorlardıń tiykarǵı wazıypası rus, shet-el klassik hám de zamanagóy kompozitorlardıń shıǵarmalarınan eń jaqsı úlgilerin atqarıw hám úgit-násiyat etiwden ibarat. Al, xalıq xorlarınıń tiykarǵı wazıypası erterekte dóretilgen xalıq qosıqların zamanagóy ruwxta qayta islengen eń joqarı úlgilerin, sonday-aq, zamanagóy kompozitorlardıń xalıq xorı ushın dóretken original shıǵarmaların atqarıw hám úgit-násiyat etiwden ibarat.

Ózbekstanda xor óneriniń pátli rawajlanıwı 1950-1960 – jıllarǵa tuwra kelip, onda milliy professional xor óneriniń júzege keliwinde 1961-jılı respublikalıq televidenie hám radiosı qasınan shólkemlestirilgen B.Umitjanov basshılıǵındaǵı xor jámááti úlken úles qostı. Ózbekstanda eń belgili balalar xorı bul Ózbekstan xalıq artisti Sh.Ermatov basshılıq etken «Bulbulcha» milliy balalar xorı bolıp tabıladı. Ózbekstan mámleketlik konservatoriyasında 1985-1986-jıllardan baslap, hár jılı «Xor muzıkası hápteligi» ótkerilip turıladı. Rus xor atqarıwshılıǵı eki: xalıq atqarıwshılıǵı hám shirkew atqarıwshılıǵı baǵdarında rawajlanıp kelgen. Birinshi folklor ámeliy muzıka mádeniyatınıń rawajlanıwına sebep bolǵan, ekinshi rus professional xor atqarıwshılıq mektebiniń payda bolıwına sebepshi bolǵan. Qaraqalpaqstanda xor atqarıwshılıǵına 1950-jıllardıń aqırlarına kelip itibar qaratıla basladı. 1956-jılı Tashkent Konservatoriyasın pitkergen Saniya Yusupovna Davlet-Keldieva (sol,

Qaraqalpaqstan xalıq artisti) birinshi professional xormeysterlerden bolıp, ol jollama boyınsha Qaraqalpaqstanǵa kelip, mámleketlik filarmoniyada birinshi xor jámáátin dúzedi. Onıń dúzgen xor quramında barlıq solist qosıqshılar, yaǵnıy atap ótsek: B.Nadırov, A.Shamuratova, G.Shirazieva, G.Sırımbetova, B.Matchanov, U.Qurbanbaev h.t.b. qatnasadı. Bul xor jámááti barlıq bayram sánelerinde, kóplegen koncert hám yubileylerde turaqlı qatnasıp, qaraqalpaq kompozitorları Á.Xalimov, Á.Sultanov, X.Turdıqulov, J.Shamuratov, Ǵ.Demesinov h.t.b. xor ushın jazǵan shıǵarmaların atqarıp keledi hám 1959-jılı Moskva qalasında ótkerilgen Mádeniyat hám ádebiyat kúnlerine qatnasadı. 1960-jılı Leningrad Konservatoriyasın pitkerip kelgen S.R.Palvanov óz dóretiwshiligi menen xor atqarıwshılıǵınıń ele de rawajlanıp, joqarı basqıshlarǵa kóteriliwine óziniń salmaqlı úlesin qostı. S.Palvanov kúndelikli turmısımızda unison aytılıp júrgen qaraqalpaq xalıq qosıqların qulaqqa qonımlı etip, xorǵa 3 hám 4 dawıslı etip qayta islep, Nókis pedagogika institutınıń studentler xorı, soń J.Shamuratov atındaǵı muzıka uchilishesiniń xorları menen birge islesip, xor ónerin xalıq arasında en jaydırıp kelgen. 1970-jılı Tashkent Konservatoriyasın pitkerip kelgen Ábdijabbar Mambetov Saparbay Palvanov penen birgelikte qaraqalpaq kompozitorlarınıń xor shıǵarmaların studentler hám balalar xor jámáátlerinin atqarıwında xalıqqa tanıtıw menen bir qatarda olardıń atqarıw sheberliklerиniń joqarı shıńlarǵa jetiwinde ayanbay miynet etedi. №1 B.M.M xorı menen Nókis, Xojeli, Taqıyatas qalalarınıń mekteplerine barıp, kóplegen koncertler shólkemlestirgen. Bul koncertlerdegi xordıń repertuarında qaraqalpaq, ózbek, rus kompozitorlarınıń shıǵarmaları orın alǵan. Xor jámáátiniń atqarıwshılıq uqıbı hám qábiliyeti, sonday-aq shıgarmanıń mazmunın sheberlik penen ashıp beriwleri atqarıw dawamında ayqın kórinip turar edi. Soń Turdıbay Eshbaev 1978-jılı 19-sanlı K.Marks atındaǵı mektep bazasında Qaraqalpaqstan teleradio kompaniyasınıń balalar xorın shólkemlestirip, xor ónerin úgit-násiyat etiwdi dawam etedi. Xordıń quramında 60 joqarı klass oqıwshıları bolıp, olar S.Palvanov, Ǵ.Demesinov, Á.Xalimov, A.Paxmutova, E.Sharts, N.Muxammeddinov, Ǵ.Amaniyazov h.t.b. kompozitorlar shıǵarmaların joqarı dárejede atqarıp kelgen. Respublikamızda hár jılı ótkeriletuǵın «Sanaat bayramı» kórik-tańlawlarında xor jámááti turaqlı qatnasıp, joqarı nátiyjeler menen sıylı orınlardı iyelep kelgen.

1987-jılı I.Yusupov librettosına N.Muxammeddinov avtorlıǵında dóretilgen birinshi qaraqalpaq operası «Ájiniyaz» saxnalastırıldı. Operadaǵı xorlardı Nókis muzıka uchilishesiniń xor jámááti (xormeyster Á.Mámbetov) menen Qaraqalpaqstan teleradiokomitetiniń balalar xorı (xormeyster T.Eshbaev) atqarıp shıqtı. Operadaǵı xorlarda kompozitor qaraqalpaq xalıq qosıqlarınan orınlı paydalana alǵan. Qońırat xanınıń saxnasındaǵı erler xorın aktyorlar sheber atqarıp shıqtı.

Paydalanǵan ádebiyatlar

1. Ayımbetov K. Xalıq danalıǵı Nókis "Qaraqalpaqstan" 1988.
2. Nodirova A. Qaraqalpaq musiqası tariyxı. Tashkent -2018.
3. Alimov A., Adanbaeva T. Ataqlı muzikantlar Nókis "Qaraqalpaqstan" 2012.
4. Allanazarov D. Qaraqalpaq xalıq namaları Nókis "Qaraqalpaqstan" 2002.
5. N. Dawqaraev atındaǵı Ózbekstan SSR Ilimler Akademiyası Qaraqalpaqstan bólimi Til hám ádebiyat institutı. Nókis, "Qaraqalpaqstan," 1991.